

2. Гамаюнова С.Г., Новак Л.В., Войтенко Ю.В., Харченко А.Е. Массовые хвое-листогрызущие вредители леса. – Харьков, 1999. – 170 с.
3. Генсирук С.А. и др. Комплексное лесохозяйственное районирование Украины и Молдавии. – К. : Изд-во "Наук. думка", 1987. – 360 с.
4. Данилишин Б.М. Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – К. : ОВПС України. 1999. – 716 с.
5. Короткий довідник по лісовому фонду України. – К. : Вид-во "ДКЛП", 1998. – 102 с.
6. Лавриненко Д.Д. Типы Украинской ССР. – К.-М. : Гослесбумиздат, 1954. – 92 с.
7. Лавриненко Д.Д. Наукові основи підвищення продуктивності лісів Полісся УРСР. – К. : УАСН, 1960. – 196 с.
8. Мешкова В.Л. Історія і географія масових розмножень комах – хвоелистогризів. – Харків : Вид-во "Майдан", 2002. – 244 с.
9. Падій М.М. Лісова ентомологія – К. : Вид-во "УСГА", 1993. – 283 с.
10. Патица В.П., Татаріко О.Г. Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель. – К. : Вид-во "Фітоцентр", 2002. – 296 с.
11. Санітарні правила в лісах України. – К. : Міністерство лісового господарства України, 1995. – 20 с.
12. Усцький І.М., Мешкова В.Л. Проблема усыхания дубрав на Украине // Сборник научных трудов ин-та леса НАН Беларуси. – Гомель : Изд-во Ин-та леса. – 1998. – Вып. 48. – С. 313-317.
13. Уточнение классификации типов лесорастительных условий Полесья, Лесостепи и Степи УССР: Отчет о НИР УкрНИИЛХА. – Харьков, 1961-1963. – 233 с.

УДК 502.3 630*187

Ст. наук. співроб. Л.М. Петрова, канд. с.-г. наук –
НЛТУ України, м. Львів

РІДКІСНІ ЛІСОВІ УГРУПОВАННЯ: ЛІСІВНИЧИЙ ПІДХІД ДО ЇХ ВИЯВЛЕННЯ

Висвітлено окремі аспекти проблеми виявлення й оцінки рідкісних лісових угруповань. Наголошено на доцільності застосування спеціального аналізу структури лісового фонду на попередньому етапі їх пошуку.

Ключові слова: рідкісні лісові угруповання.

Senior research officer L.M. Petrova – NUFWT of Ukraine, Lviv

Rare forest associations: a forestry view in relation to a search

The separate aspects of problem of a search and estimation of rare forest associations are reflected. Marked expedience of use of the special analysis of structure of forest fund on the previous stage of their search.

Keywords: rare forest associations

Питання збереження рідкісних лісових рослинних угруповань набули особливої актуальності у другій половині ХХ ст. разом з усвідомленням їхньої ролі у збереженні біорізноманіття [4, 5]. Зокрема, загальновизнаним є положення про неможливість вирішення проблеми збереження рідкісних і зникаючих видів без охорони рослинних угруповань, частиною яких вони є [2, 9]. У світі загалом, і в Україні зокрема, здійснюють численні дослідження рідкісних лісових рослинних угруповань. Вони стають основою теоретичних засад щодо їх виявлення та практичних заходів охорони й збереження. Одним із ключових моментів такої діяльності є з'ясування питання рідкісності-звичайності угруповання.

На відміну від категорій рідкості, розроблених Міжнародним союзом збереження природи (тепер Міжнародний союз збереження природи і природних ресурсів) для видів рослин [14], досі не існує аналогічних загальноприйнятих критеріїв для оцінки рідкості угруповань. Оцінка природоохоронної значущості (созологічна оцінка) рослинних угруповань здебільшого будується на підставі двох параметрів – тенденції до скорочення ареалу і рідкості. Додатково залучаються різні ознаки угруповань: наявність у складі як домінантів або содомінантів рідкісних, реліктових або ендемічних видів рослин; приуроченість до меж ареалів відповідного типу рослинності; флористична і структурно-функціональна своєрідність; консортивні зв'язки з рідкісними або зникаючими видами тварин; наявність цінних у господарському плані видів; сучасні тенденції зміни ареалу; характер поширення, зокрема, азональність, обмеженість розмірів площі, зайнятої угрупованнями тощо [3, 6-8 та ін.]. Усі ці ознаки дійсно різнобічно характеризують рідкісні рослинні угруповання, відносячи їх до різних класів одного явища, але сутнісні риси феномену рідкості, на нашу думку, проявляються тільки в характері його поширення. На жаль, останній момент висвітлюється, переважно, суб'єктивно.

Під час оцінки рідкості рослинних угруповань і з'ясування доцільності їх охорони у світі спостерігається тенденція до підвищення ролі кількісних методів. Зокрема, один із підходів запропонував J. Loidi [11], який визначає рідкісність як функцію середньої відстані між ділянками, вкритими угрупованнями однієї асоціації. Однак, застосування подібних методів передбачає вичерпний рівень дослідженості ареалів поширення синтаксонів рослинності різного рангу та наявність відповідних сучасних дрібномасштабних геоботанічних карт для екологічно однорідних регіонів.

На жаль, в Україні відповідна інформація наявна (або доступна) лише частково, а єдиним природно-географічним регіоном, в якому здійснено інвентаризацію ценофону лісів, є Донецький кряж [7]. За відсутності достатньої інформації про поширення асоціацій, здебільшого найпридатнішим вважають метод оцінки рідкості, розроблений для видів рослин [12, 13] та адаптований для рослинних угруповань [11].

Суть цього методу полягає в незалежній оцінці складників поширення угруповань: географічного ареалу, трапляння в межах ареалу, зумовленого шириною екологічної амплітуди угруповання та розміру фітоценозів. При цьому для кожного складника виділяють тільки дві градації: ареал – широкий/вузький, трапляння – значне/незначне, розмір – великий/дрібний. Відповідно до цього, виділяють низку комбінацій, і лише одна з них – "широкий географічний ареал, значне трапляння, великий розмір фітоценозів" – характеризує не рідкісні угруповання. Решта сполучень – це той чи інший тип рідкості. Цей метод вирізняється чіткістю систематизації типів рідкості угруповань і дає змогу диференційовано рекомендувати заходи з їх збереження та охорони.

На нашу думку, подібний підхід може бути коректно застосований на попередньому етапі пошуку фактично рідкісних лісових екосистем (спорадично представлених на незначних площах) шляхом спеціального аналізу структури лісового фонду. Такий аналіз передбачає формування бази даних лісотаксаційної інформації, структурованої за основними параметрами такса-

ційних описів земельних ділянок лісового фонду в межах екологічно однорідних територій (природно-територіальних комплексів різного рівня узагальнення) і подальшого застосування технологій баз даних [1].

Зокрема, спряжений аналіз розподілу площ насаджень природного походження за домінантами деревостанів і типами середовищ існування (едатопами) дає змогу виявити низку лісових угруповань, представлених в регіоні дослідження на обмежених площах. Ця вибірка об'єднуватиме лісові екосистеми, утворені рідкісним видом-едифікатором, а також угруповання що збереглися в рідкісних природних біотопах. Спряжений аналіз географічних ареалів едифікаторів цих угруповань дасть змогу уточнити характер їх рідкісності. Наприклад, угруповання, спорадично представлені в межах обмеженої території дослідження на незначних площах і утворені едифікатором, географічний ареал якого збігається з цією територією, варто оцінювати як рідкісні в світовому масштабі. Якщо географічний ареал едифікатора є значно ширшим (наприклад, простягається в межах цілого континенту), то такі угруповання треба відносити до категорії регіонально рідкісних і т.ін.

Аналогічний підхід доцільно застосувати для виявлення й оцінки цінності старовікових насаджень (шляхом аналізу вікового спектру деревостанів), угруповань з рідкісними асектаторами (шляхом аналізу складу насаджень) тощо.

Для остаточної оцінки характеру рідкісності лісових угруповань, представлених в регіоні дослідження на незначних площах, обов'язковим є встановлення їх територіального розташування за карто-схемами лісів, які в Україні наявні для кожного лісогосподарського підприємства, здійснення натурних досліджень для виявлення їх раритетних компонентів (видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, Європейського червоного списку (1991 р.), регіональних списків видів, що підлягають охороні, ендемів тощо), а також залучення інших додаткових ознак.

Висновки. Для об'єктивізації процедури пошуку рідкісних лісових угруповань доцільно застосувати кількісні методи.

За відсутності сучасних дрібномасштабних геоботанічних карт найефективнішим вбачаємо залучення результатів спеціального аналізу баз даних лісотаксаційної інформації, виділеної в межах екологічно однорідних регіонів. Застосування технологій баз даних дає змогу виділити за різними ознаками фактично рідкісні угруповання (спорадично поширені насадження, які займають незначні площі).

Оцінку характеру їх рідкісності доцільно виконувати за результатами подальших додаткових досліджень.

Література

1. Бобровский М.В., Ханина Л.Г. Количественная оценка разнообразия растительности на локальном уровне по лесотаксационным заданиям // Лесоведение. – 2004. – № 3. – С. 28-34.
2. Европейская стратегия сохранения растений. Совет Европы и "Планта Европа". – М. : Изд-во Представительства Всемирного Союза Охраны Природы (IUCN) для стран СНГ, 2003. – 39 с.

3. Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / под общ. ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонко. – К. : Изд-во "Наук. думка", 1987. – 216 с.

4. Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на ХХІ ст. – К. : Вид-во "Інтелісфера", 2000. – 58 с.

5. Програма дій. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. – Женева : Центр "За наше общее будущее", 1993. – 70 с.

6. Раритетні фітоценози західних регіонів України (Регіональна "Зелена книга")/ Стойко С.М., Мілкіна Л.І., Ященко П.Т. та ін. – Львів : Вид-во "Поллі", 1998. – 190 с.

7. Созологічний аналіз лісової рослинності України (теоретичні засади, методологія, прикладні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра біол. наук: спец. 03.00.05 / С.Ю. Попович; Держ. Нікіт. ботан. сад УААН. – Ялта, 1998. – 37 с.

8. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Устименко П.М., Попович С.Ю. Вакаренко Л.П. Зелена книга України. Ліси. – К. : Вид-во "Наук. думка", 2002. – 225 с.

9. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (The Bern Convention) Bern, 19.IX.1979. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/104.doc>.

10. Izco J. Types of rarity of plant communities // Journal of Vegetation Science, 1998. № 9. P. 641-646.

11. Loidi J. Phytosociology applied to nature conservation and land management // Proc. 35th. Symp. IAVS. – Applied to East China Normal University Press, 1994. – P. 17-30.

12. Rabinowitz D. Seven forms of rarity // The biological aspects of rare plant conservation. – Chichester: John Wiley & Sons, 1981. – P. 205-217.

13. Rabinowitz D., Cairns S. & Dillon T. Seven forms of rarity and their frequencies in the flora of the British Isles // Conservation biology. The science of scarcity and diversity. – Sinauer, Sunderland: MS, 1986. – P. 182-204.

14. The 2006 IUCN Red list of Threatened Species. – Cambridge CB3ODL, UK. 2000. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.redlist.org>.

УДК 630*165.3 Доц. Р.М. Яцик, канд. с.-г. наук – Прикарпатський НУ,
м. Івано-Франківськ; доц. Ю.І. Гайда, канд. с.-г. наук – Тернопільський ДЕУ;
ст. наук. співроб. Ю.Д. Кацуляк, канд. с.-г. наук; ст. наук. співроб.
В.І. Ступар; здобувач Ю.Р. Бродович – УкрНДІгірліс, м. Івано-Франківськ

СУЧАСНИЙ СТАН ГЕНЕТИКО-СЕЛЕКЦІЙНО- НАСІННИЦЬКИХ РЕСУРСІВ ДУБІВ ЗВИЧАЙНОГО І СКЕЛЬНОГО В ПЕРЕДКАРПАТТІ

Наведено результати вивчення сучасного стану, перспектив збереження та раціонального використання генетичних ресурсів дубів звичайного і скельного в Передкарпатті. Встановлено, що лісові генетичні резервати і постійні лісонасінні ділянки дуба звичайного достатньо представлені у всіх лісонасінних районах Передкарпаття, а на Буковині – ще й клонові плантації. Вже тепер лісогосподарські підприємства мають змогу забезпечувати близько 50 % своїх потреб у сортовому і покращеному насінні цієї породи.

*Assoc. prof. R.M. Yatsyk – Prycarpathian national university, Ivano-Frankivsk;
assoc. prof. Yu.I. Gayda – Ternopil' state economic university;
senior research officer Yu.D. Katsulyak; senior research officer R.I. Brodovych;
senior research officer V.I. Stupar; competitor Yu.R. Brodovych –
Ukrainian research institute of mountain forestry, Ivano-Frankivsk*

The present condition of genetic-selective-seed resources *Quercus robur* L. and *Quercus petraea* (Mattushka) Liebl in the Precarpathian region

Results of studying of the present condition, prospects of preservation and rational use of genetic resources are resulted *Quercus robur* L. and *Quercus petraea* (Mattushka)